

НАСТАВНО НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду нас је на својој VII редовној седници, одржаној дана 26.09.2019. године, изабрало у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације "САКРАЛНА ТОПОГРАФИЈА И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА НА ПРОСТОРУ КАЛОЧКО-БАЧКЕ НАДБИСКУПИЈЕ ОД 1000. ГОДИНЕ ДО МОХАЧКЕ БИТКЕ" коју је поднео докторанд Никола П. Пиперски. Након увида и подробног разматрања поднете докторске дисертације, слободни смо да поднесемо следећи

Реферат о завршеној докторској дисертацији

Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Никола П. Пиперски рођен је 1981. године у Земуну, Србија. Године 2011. уписао је студије историје уметности на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду. Дипломирао је 2015. године са просечном оценом 9,53. Дипломски рад, *Конструисање слике идеалног града: Гански олтар као слика Небеског Јерусалима*, оцењен највишом оценом (10, десет), одбранио је код проф. др Јелене Ердељан. Исте године уписао је дипломске мастер студије на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду код ментора проф. др Јелене

Ердељан. Све испите на мастер студијама положио је у року са просечном оценом 10 (десет). Мастер рад на тему *Визуелна култура средњовековног Бача* одбранио је код проф. др Јелене Ердељан са оценом 10 (десет). Овај рад је награђен Наградом Народног музеја у Београду за најбољи дипломски мастер рад из области историје уметности одбрањен на Филозофском факултету у Београду 2016. године. Године 2016. уписао је докторске студије на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду код ментора проф. др Јелене Ердељан. Био је носилац стипендије Erasmus Mundus програма Европске Уније за студијски боравак на Универзитету *Alma Mater Studiorum* у Болоњи, Италија. у трајању од 01.10.2017. до 01.03.2018. године. Од школске 2017/18. године ангажован је као сарадник у настави на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду. Године 2018. изабран је у звање истраживач сарадник. Од 2018. године члан је научно-истраживачког пројекта *Хришћанска култура на Балкану у средњем веку: Византијско царство, Срби и Бугари од почетка 9. до почетка 15. века*, број пројекта 177015, чији је руководилац проф. др Влада Станковић. Члан је Националног комитета ICOM (International council of museums) Србија од 2018. године.

Учествовао је и излагао на научној конференцији *Српска теологија данас*, 2017. године са темом *У прилог разматрању датовања грађевинских слојева цркве фрањевачког самостана Свете Марије у Бачу насталих током средњег века* и на међународном симпозијуму *Ниш и Византија XVI*, 2017. године са темом *Идентитет, легитимитет, утицаји: Поновна разматрања и упоредна анализа фресака Распећа Христовог у манастиру Свете Марије у Бачу и Спасове цркве у Жичи*. Објавио је следеће радове: „Готичка капела у Бачком замку“, *Грађа за проучавање споменика културе Војводине* 29 (2016), 197-208; „Уметност и политика, портрети две принцезе из династије Арпадовић“, *Култура* 152 (2016), 183-197; „Identity, Legitimacy, Influences: Rethinking and Comparative Analysis of two Frescoes of the Crucifixion of Christ from the Monastery of the Assumption of Mary in Bač and the Ascension Church in Žižica“, *Зборник радова међународног научног скупа „Ниш и Византија“ XVI* (2018), 183-194.

Докторска дисертација Николе П. Пиперског " САКРАЛНА ТОПОГРАФИЈА И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА НА ПРОСТОРУ КАЛОЧКО-БАЧКЕ НАДБИСКУПИЈЕ ОД 1000. ГОДИНЕ ДО МОХАЧКЕ БИТКЕ" написана је на 236 страница текста са пратећим

научним апаратом, напоменама, библиографијом и списком илустрација, као и 63 слике приложене у штампаној форми. Текст дисертације подељен је у осам поглавља, свако са више потпоглавља.

Предмет и циљ дисертације:

Предмет истраживања докторске дисертације Николе П. Пиперског под насловом "САКРАЛНА ТОПОГРАФИЈА И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА НА ПРОСТОРУ КАЛОЧКО-БАЧКЕ НАДБИСКУПИЈЕ ОД 1000. ГОДИНЕ ДО МОХАЧКЕ БИТКЕ" је процес настанка и развоја хришћанске сакралне топографије и визуелне културе на територији Калочко-Бачке надбискупије у периоду од 1000. године до Мохачке битке 1526. године. У географском смислу, рад обухвата централне области Калочко-бачке надбискупије које су чиниле територије од Калоче на северу до Земуна на југу, и од реке Тисе на истоку до Дунава код Бачке Паланке на западу. Поред ових области, митрополитска власт Калочко-бачке надбискупије пружала се и на Чанадску, Варадинску и Ердељску дијецезу средњовековне Угарске. Од XIII века биле су јој подређене и мисијске бискупије – Сремска, Босанска и Милковска у Влашкој, те је тако Калочко-бачка црквена покрајна крајем средњег века обухватала готово читаву југоисточну Угарску. Поред централних области Калочко-бачке надбискупије у фокусу истраживања је и територија Срема будући да је могуће да Калочко-бачка надбискупија наставља традицију древне Сирмијумске епископије.

За временски оквир истраживања одређен је период од 1000. до 1526. године. Као полазна тачка истраживања симболично је узета 1000. година када је Вајк-Стефан I Арпадовића (997-1038) крунисан за првог краља Угарске круном добијеном из Рима чиме је Угарска и званично постала део хришћанске породице народа. За горњу границу истраживања, узета је 1526. година у којој се одиграла Мохачка битка која означава слом средњовековне Угарске у оном облику каквом је до тад постојала. Убрзо након овог догађаја територије Калочко-бачке надбискупије прелазе у састав Османског царства, чиме хришћанство престаје да буде званична државна религија на овим просторима.

Циљ истраживања докторске дисертације Николе П. Пиперског под насловом "САКРАЛНА ТОПОГРАФИЈА И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА НА ПРОСТОРУ КАЛОЧКО-

БАЧКЕ НАДБИСКУПИЈЕ ОД 1000. ГОДИНЕ ДО МОХАЧКЕ БИТКЕ" је да се на основу свог расположивог материјала (сачуваних сакралних објеката из разматраног раздобља, археолошких локалитета и писаних извора) објасни настанак и ток развоја хришћанске сакралне топографије и визуелне културе на територији Калочко-бачке надбискупије од 1000. до 1526. године и да тиме, по први пут, у једном раду буде као предмет научног истраживања обједињен сав познати материјал релевантан за ову тему. У досадашњој историографији настанак Калочко-бачке надбискупије остао је неразјашњен, а такође је и неразјашњено питање због чега је ова надбискупија имала два седишта - Калочу и Бач. Стога је циљ истраживања ове докторске дисертације и утврђивање разлога такве историјске појаве. Према традицији, сматра се да је Калочко-бачку епископију и жупанију, основао краљ Стефан I Арпадовић 1003. године. Према једној теорији, она је увек била јединствена, са два седишта, а према другој, она је настала спајањем две дијецезе, Калочке бискупије и Бачке надбискупије, која је првобитно била грчко-православног обреда. С друге стране, постоје и теорије према којима Бач такође наставља традицију Сремске надбискупије, али још од IX века. Наиме, света браћа Ђирило и Методије, византијски мисионари из Солуна, од 863. године током моравскопанонске мисије проповедали су јеванђеље на народном, словенском језику и по грчко православном обреду, крећући се копненим путевима преко Бачке ка Моравској. Постоје индиције да је своју архиепископску делатност св. Методије обављао и у Бачу, који се могао боље одбранити од Сирмијума. Оно што је у науци најшире прихваћено јесте да након пада касноримског Сирмијума у руке Авара 582. године и пропасти старе Сирмијумске епископије, и готово три века искључености тог простора из хришћанске икумене, поступна обнова хришћанства у Срему почела је вероватно у доба бугарске власти, која је на овим просторима успостављена у IX веку. После покрштавања и утемељења бугарске архиепископије за време кана Бориса (852-889), могуће је да су Бугари у Срему обновили стару епископију. Због свега наведеног, циљ ове докторске дисертације је и преиспитивање везе Бачке надбискупије са Сирмијумском.

Територије под јурисдикцијом Калочко-бачке надбискупије налазиле су се на крајњем југу Угарске, у непосредном додиру са византијским светом. С обзиром на овако специфичан положај и на сложену историју угарско-византијских односа током средњег века, неопходно је испитати како су се ове околности одразиле на визуелну културу и

сакралну топографију изабраног просторног оквира. У време формирања угарске средњовековне државе, политички, културни и верски утицаји Византије и Запада су били готово подједнако изражени. Угаре су у почетку, нарочито у Банату и Ердељу крштавали грчки и словенски свештеници, по грчко-православном обреду. О остацима грчке црквене организације у Угарској постоје само појединачни подаци. Средином X века помиње се Јеротеј (Хиеротеос), епископ Туркије (како се у Византији, између осталог, називала Угарска). Почетни резултати грчко православне цркве убрзо су били потиснути успесима западних мисионара. Међутим, без обзира на то и на чињеницу да је католичка вера од момента крунисања Стефана I круном из Рима постала званична државна религија средњовековоног Угарског краљевства, она никада није била једина вероисповест у земљи. Познато је да је мајка краља Стефана I Шарлота била крштена према грчком обреду, а да је сам Стефан I био ктитор једног грчког манастира посвећеног Богородици у близини Веспрема. Иако су временом утицаји Запада и католичке вере постајали све изрженији, православно становништво опстајало је у угарској краљевини, нарочито у њеним јужним крајевима, односно на територијама које су биле под званичном јурисдикцијом Калочко-бачке надбискупије. Међутим, након првог пада Цариграда 1204. године, и привременог укидања патријаршије у Цариграду, у Угарској, а нарочито на триторији Калочко-бачке надбискупије почела је да се спроводи све интензивнија политика превођења православног становништва у католичанство. Након изумирања династије Арпадовић на угарски престо су дошли напуљски Анжувинци, а са њима и јачање утицаја западних држава и Свете столице. Најзначајнија подршка Карлу Роберту Анжувинском (1301-1342) у борби за угарски престо пружио је папа Бонифације VIII. Папа је сматрао да се изумирањем Арпадовића, угарска круна, коју је света столица доделила владару из ове куће краљу Стефану I, поново вратила Риму. Као Напуљац, Бонифације је, наравно, желео да на угарски престо дођу напуљски Анжувинци, који су много допринели његовом избору за папу. Анжувинци су уосталом били и вазали Свете столице, чијом заслугом су се домогли сицилијанске круне (Рокаи и др. 2002, 92-93) Од времена доласка Анжувинаца на угарски престо све се снажније осећа превласт западне културе и католичке вере што се одразило и на визуелну културу. Међутим, превласт западних утицаја у целој Угарској, па тако и на територијама Калочко-бачке надбискупије, снажније ће се осетити у визуелној култури тек у периоду велике обнове земље која је уследила у годинама након татарског

пустошења из 1241. године. Тада је обновљен или поново изграђен велики број сакралних (и других) објеката широм земље.

Још један од циљева истраживања ове докторке дисертације јесте да се истражи утицај сеоба српског и другог православног становништва, насталих као последица турских освајања на Балкану током XV и у првим деценијама XVI века, на формирање сакралне топографије и на визуелну културу територија јужне Угарске. Последица ових сеоба био је још један снажан талас улива културе византијског света у Угарску у позном средњем веку. Ови утицаји су се нарочито осетили у јужним областима Угарске, које су биле под црквеном јурисдикцијом Калочко-бачке надбискупије. Као последица тога на овим територијама започет је процес формирања мреже православних сакралних објеката који ће у наредним вековима постати важни духовни центри српског народа и српске православне цркве. Стога је циљ докторске дисертације Николе П. Пиперског "САКРАЛНА ТОПОГРАФИЈА И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА НА ПРОСТОРУ КАЛОЧКО-БАЧКЕ НАДБИСКУПИЈЕ ОД 1000. ГОДИНЕ ДО МОХАЧКЕ БИТКЕ" и истраживање развоја сакралне топографије православних храмова на простору Калочко-бачке надбискупије као и односа православне и католичке црквене организације на поменутом простору.

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

Основне хипотезе од којих полази истраживање везано за израду докторске дисертације "САКРАЛНА ТОПОГРАФИЈА И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА НА ПРОСТОРУ КАЛОЧКО-БАЧКЕ НАДБИСКУПИЈЕ ОД 1000. ГОДИНЕ ДО МОХАЧКЕ БИТКЕ" тичу се следећег:

Бачка надбискупија наставила је традицију старије Сирмијумске епископије. Након пропасти античког Сирмијума, могуће је да се део црквених институција из овог града преселио у Бач. Касније, током средњег века Бачка надбискупија је обједињена са Калочком бискупијом у јединствену црквену организацију која је, као последицу оваквог историјског развоја задржала два епископска седишта Бач и Калочу.

Превласт западних културних утицаја у овим областима, настао као последица општих политичких промена у земљи и окружењу, снажније ће се осетити у визуелној

култури тек у периоду обнове земље након татарског пустошења из 1241. године када је обновљен или поново изграђен велики број сакралних (и других) објеката широм земље.

Последњи талас уплива културе из византијског културног круга, који је оставио трага на визуелној култури Угарске, нарочито на територијама под јурисдикцијом Калочко-бачке надбискупије десио се захваљујући сеобама српског и другог православног становнштва са Балкана након турских освајања током XV и у првим деценијама XVI века.

Кратак опис садржаја дисертације:

Докторска дисертација "САКРАЛНА ТОПОГРАФИЈА И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА НА ПРОСТОРУ КАЛОЧКО-БАЧКЕ НАДБИСКУПИЈЕ ОД 1000. ГОДИНЕ ДО МОХАЧКЕ БИТКЕ" има следећу структуру изражену кроз следећа поглавља:

1. Увод
2. Почети ширења хришћанства на територији Калочко-бачке надбискупије
3. Настанак Калочко-бачке надбискупије са потпоглављима 3.1, 3.2 и 3.3 у оквиру којих се разматрају традиционалне хипотезе о настанку Калочко-бачке надбискупије, Калоча (Бач) као титуларна надбискупија и теорије о источно-хришћанском пореклу Калочко-бачке надбискупије.
4. Стварање Калочко-бачке црквене покрајине
5. Калоча и Бач, два центра надбискупије, њихове катедрале и друге цркве
6. Настанак и развој мреже манастира на територији Калочко-бачке надбискупије са потпоглављима 6.1, 6.2 и 6.3 у оквиру којих се разматрају први православни манастири у Угарској и на територији Калочко-бачке дијецезе, Самостани западних монашких редова: бенедиктинаца, цистерцита, августинаца, павлина, премонстрата и јовановаца на територији Калочко-бачке дијецезе.
7. Православна црква и Калочко-бачка надбискупија од краја XIII века до Мохачке битке са потпоглављима 7.1, 7.2 и 7.3 у оквиру којих се разматрају питања односа Калочко-бачке надбискупије и православних Румуна, Калочко-бачке надбискупије и Српске православне цркве као и српске православне цркве и манастири на територији Калочко-бачке дијецезе.
8. Закључна разматрања

Докторска дисертација на крају садржи Списак поглавара Калочко-бачке надбискупије од оснивања до Мохачке битке 1526. године, Списак Београдских митрополита од 1403. до 1521. године, Списак угарских краљева од 1000. године до Мохачке битке, Списак српских деспота од оснивања Деспотовине до Мохачке битке, Библиографију и Списак илустрација.

Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Докторска дисертација Николе П. Пиперског "САКРАЛНА ТОПОГРАФИЈА И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА НА ПРОСТОРУ КАЛОЧКО-БАЧКЕ НАДБИСКУПИЈЕ ОД 1000. ГОДИНЕ ДО МОХАЧКЕ БИТКЕ" представља значајан допринос познавању сакралне топографије и визуелне културе на простору Калочко-бачке надбискупије као и на ширем простору јужне Угарске у средњовековно и рано модерно доба. Дисертација је заснована на истраживањима утемељеним на интердисциплинарном приступу и свеобухватно сагледава ово изузетно сложено питање које се тиче односа између најзначајнијих актера на политичкој сцени југоисточне Европе тог доба, Ромејског царства, Бугарског царства, Угарске и средњовековне Србије и њихове интеракције која је подједнако креирана и рефлектована визуелном културом на овом простору.

Закључак:

Будући да је докторска дисертација "САКРАЛНА ТОПОГРАФИЈА И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА НА ПРОСТОРУ КАЛОЧКО-БАЧКЕ НАДБИСКУПИЈЕ ОД 1000. ГОДИНЕ ДО МОХАЧКЕ БИТКЕ" коју је поднео докторанд Никола П. Пиперски у потпуности урађена према одобреној пријави, те да представља оригинално и самостално научно дело, слободни смо да Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду обавестимо да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

Београд, 07.10.2019.

КОМИСИЈА

др Иван Стевовић, редовни професор

Одељење за историју уметности,
Филозофски факултет у Београду

др Влада Станковић, редовни професор

Одељење за историју,
Филозофски факултет у Београду

др Бранка Гугољ, доцент

Факултет уметности, Универзитет у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици